

UDK 81'25 821.163.42.09–93–34=161.2

**LEKSIČKE I FRAZEOLŠKE OSOBITOSTI
UKRAJINSKIH PRIJEVODA “PRIČA IZ DAVNINE”
IVANE BRLIĆ-MAŽURANIĆ**

Ljudmila Vasiljeva

*Sveučilište Ivana Franka u Lavovu,
Katedra slavenske filologije Ilarion Svencicki,
ul. Univerzitetska 1/324, Lavov, 79000, Ukrajina,
tel.: +380322394770, e-mail: milav2000@yahoo.com*

U radu se analiziraju jezične osobitosti prijevoda *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić na ukrajinski jezik. Prijevod “Šume Striborove” Vasilja Vojtanivskoga tiskan je 1932. g. u Zapadnoj Ukrajini u časopisu *Світ дитини* [Dječji svijet]. Prijevod *Priča iz davnine* Vilja Grimiča objavljen je 1971. godine, a nešto kasnije se, kao zasebno izdanje, pojavila priča “Lutonjica Toporko i devet župančića” (1978), također u njegovu prijevodu. Književni povjesničari i teoretičari isticali su bajkovitost *Priča iz davnine* te njihovu bliskost s narodnim stvaralaštvom, a svijet slavenskih bajki zainteresirao je i ukrajinske prevoditelje. Bliskost oblikovanja bajki, motivi, način pripovijedanja, elementi usmenoga pripovijedanja, sličnosti likova ukrajinskih i hrvatskih bajki (narodnih i autorskih), a i sličnosti dvaju jezika, omogućili su Vojtanivskom i Grimiču da u prijevode uvedu velik broj prevoditeljskih rješenja koji vjerno prenose izvorne formulacije. Prevoditeljsko majstorstvo posebice dolazi do izražaja u jezičnim transformacijama, kada to zahtijevaju norme ukrajinskoga jezika.

Gljučne riječi: Ivana Brlić-Mažuranić, Vasilj Vojtanivskij, Vilj Grimič, književni prijevod, transformacije.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2018.69.9319>

U lijepoj književnosti nisu rijetki slučajevi pokušaja književnika da proniknu u žanr folklorne bajke. To dovoljno često dovodi do književnoumjetničke obrade folklornih djela te se događa uglavnom zbog toga što dječja književnost ima u svakome razdoblju svojega razvoja određeni cilj u prikazivanju, za ovo doba, suvremenih problema u bajkovitome obliku pristupačnom djeci” [6: 29]. Umjetnička bajka pojavila se znatno kasnije od narodne, ali čuva siže i likove svoje “starije sestre”. U osnovi ima slične usmenoknjiževne narodno poetske motive i umjetnička sredstva, premda je u njoj taj umjetnički svijet prožet tvornošću, poimanjem, za pisca, važnih problema suvremenoga društva i njihovim razumijevanjem.

Po mišljenju predstavnice peterburške ruske prevoditeljske škole, prevoditeljice umjetničkih bajki L. J. Braude, “Umjetnička bajka je autorsko umjetničko djelo, prozno ili pjesničko, koje se temelji ili na folklornim izvorima, ili je u potpunosti originalno djelo, pretežito fantastično, čarobno koje prikazuje neobične doživljaje iz života izmišljenih likova

i u nekim slučajevima orijentirano je prema djeci, djelo u kojem siže čini čudo i istovremeno je polazna točka za karakteriziranje likova"¹.

Ključna sintagma koja razlikuje umjetničku bajku od folklorne po toj je definiciji "autorско umjetničko djelo". U vezi s tim valja istaknuti neke osobitosti umjetničkoga teksta koje, naravno, utječu na prevoditeljske pristupe prijevodu umjetničke bajke. To su, prije svega, slikovitost, emocionalni utjecaj na čitatelja, intelektualna, emocionalna estetska informacija, raznolika kompozicija, nacionalno-kulturna i vremenska uvjetovanost, postojanje lirskoga lika, prisutnost autorskoga lika i sl. Sve te posebnosti karakteriziraju bajkovito stvaralaštvo velikoga broja istaknutih svjetskih pisaca i pjesnika od kojih valja navesti i neke poznate Ukrajince: Grigorija Skovorodu, Lesju Ukrajinke, Ivana Franka, Natalju Zabilu, Valerija Ševčuka i dr., zbog čega je opravdano tvrditi to da je tijekom razvoja ukrajinske književnosti umjetnička bajka oduvijek imala bogatu tradiciju. Sve navedeno sigurno je utjecalo i na to da su gotovo svi istaknuti ukrajinski prevoditelji imali iskustva u prevodenju toga umjetničkoga žanra. Od suvremenika možemo spomenuti Dmitra Čeredničenka, Mihajla Pavljuka, Ivana Juščuka, Olega Mikitenka, Vilja Grimiča i dr. koji su nama, Ukrajinčima, omogućili pronicanje u neiscrpnu riznicu mudrosti i ljepote narodne i umjetničke bajke Čeha, Slovaka, Bjelorusa, Rusa, Hrvata, Srba, pa čak i tako malobrojnoga slavenskoga naroda kao što su Lužički Srbi.

Ipak, ne možemo se pohvaliti da u suvremenoj Ukrajini postoji velik broj prijevoda bajki Ivane Brlić-Mažuranić, svjetske "bajkarice", autorice knjige *Priče iz davnine*, koja je objavljena prije stotinu godina, 1916. Svi postojeći ukrajinski prijevodi bajki Ivane Brlić-Mažuranić, uključujući i *Priče iz davnine*, pojavili su se dosta davno.

Navest ćemo ovdje kao primjer imena dvaju prevoditelja djela Ivane Brlić-Mažuranić; to su Vasilj Vojtanivski i Vilj Grimič, čiji su prijevodi vremenski prilično udaljeni (1932. i 1971. godine).

Najprije će biti riječi o prvome prijevodu iz 1932. g. To je prijevod samo jedne bajke iz knjige *Priče iz davnine*, i to "Šume Striborove" ("Стриборів ліс", prevoditelj Vasilj Vojtanivski²). Objavljen je u Zapadnoj Ukrajini, u časopisu *Dječji svijet*³.

Sljedeći prijevod čitave knjige *Priče iz davnine* pojavio se, kao što smo naveli, mnogo kasnije, već u Ukrajinskoj Sovjetskoj Socijalističkoj Republici u koju je 1939. g. ušla i Zapadna Ukrajina. Istaknuti ukrajinski prevoditelj Vilj Grimič objavio je cjelovitu knjigu *Priče iz davnine*⁴

¹ Cit. prema N. B. Aristovu [1: 46].

² Prevoditelj priče "Šuma Striborova", Vasilj Vojtanivski, bio je na vojnoj službi u Zagrebu za vrijeme Prvoga svjetskoga rata. Pretpostavlja se da je tom prigodom naučio hrvatski jezik. Poslije završetka rata vratio se u Ukrajinu, a kasnije je (1917. – 1922.) opet boravio u Zagrebu i tamo se oženio. Bio je predsjednik Zagrebačke podružnice ukrajinske udruge "Prosvita".

³ Časopis *Світ дитини* [Dječji svijet] izlazio je od 1919. do 1939. g. u prilično velikoj nakladi (4–5 tisuća primjeka), izdavač je bio Mihajlo Taranjko. Prvi broj časopisa bio je objavljen u listopadu 1919. g. Valja naglasiti da su u njemu surađivali najbolji pedagozi, dječji pisci, slikari i prevoditelji Zapadne Ukrajine koji su preveli oko 230 knjiga. U to vrijeme Zapadna Ukrajina bila je u sastavu Poljske. Od 1993. g., već u neovisnoj Ukrajini, časopis izlazi pod nazivom *SVITIK* ili *Svit dityny* [7].

⁴ Godine 2015. istaknuti ukrajinski prevoditelj Vilj Grimič proslavio je svoj 90. rođendan. Osim s hrvatskoga jezika Vilj Grimič prevodio je s još 40 svjetskih jezika, ne samo bajke, već i pjesme, dramska i prozna djela, duboko prodirući u njihov sadržaj, karakter i tajne pjesničke kulture i vještine. Poznati su njegovi prijevodi s engleskoga, njemačkoga, talijanskoga, francuskoga i drugih jezika; osobito je važno spomenuti da je prevodio s gotovo svih slavenskih jezika (npr. slovenskoga, srpskoga, ruskoga). Dobitnik je nagrade Maksima Rilskog za 1993. godinu.

pod nazivom *Kazki z davnini*, a 1978. g. je kao zasebno izdanje za djecu izišla iz tiska lijepo ilustrirana priča “Lutonjica Toporko i devet župančića” istoga prevoditelja [4].

Već sam naziv knjige bajki svjetske “bajkarice” u prijevodu Vilja Grimiča “Казки з давнини”⁵ (“Bajke iz davnine”) svjedoči o tome da će spisateljica vratiti svoje čitatelje u stara vremena, iskorištavajući u tu svrhu folklorne tradicije ne samo Hrvata, nego i Slavena općenito. Po mišljenju Maje Bošković-Stulli, veza bajki Ivane Brlić-Mažuranić s mitologijom i folklorom dublja je od iskorištavanja samo likova i imena iz mitologije i folkloru u spisateljčini bajkama [8: 164]. Tako je i za prevoditelje bilo od velike važnosti da se u prijevodu te knjige na odgovarajući način izraze ondje postojeći mitološki motivi, mudrosti i iskustva svakodnevnoga života Hrvata, nadahnuti upravo slavenskom mitologijom. *Priče iz davnine* ponovno su vratile čitatelju izgubljeni svijet pretkršćanskih vjerovanja hrvatskoga naroda, a s njima i određene likove, kao što su Kosjenka, Regoč, Stribor, Jaglenac, Rutvica, Palunko, Potjeh, Svarožić, Malik Tintilinić, Bjesomar (u prijevodu: Косенка, Регоч, Стрибор, Ягленець, Рутвиця, Палунко, Весть, Потех, Малик Тинтилинич, Сварожич і Бесомар), od kojih većina posjeduje visoke ljudske moralne vrijednosti, ljubav i krepost, ali i promjenjivost i slabost, svojstvenu običnim ljudima. U spisateljčini djelima likovima je svojstvena i želja za bogatstvom i želja za putovanjima po dalekim zemljama, kao simbol ljudske aspiracije za istinom i znanjima. Sve te osobitosti svojstvene su i ukrajinskim narodnim i umjetničkim bajkama u kojima su i vrlo cijenjene.

Cilj je ovoga članka iznijeti leksičke i frazeološke karakteristike prijevoda *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić na ukrajinski jezik. Kao materijal za izučavanje prevoditeljskih postupaka u ukrajinskim prijevodima djela Ivane Brlić-Mažuranić u ovoj raspravi poslužile su spisateljčine bajke i njihovi prijevodi na ukrajinski jezik. U svojem smo se istraživanju ograničili na karakteristike prijevoda dviju bajki: “Šuma Striborova” [9: 61–68]⁶ i “Lutonjica Toporko i devet župančića” [9: 97–120] dvaju ranije spomenutih prevoditelja Vasilja Vojtanivskog [3] i Vilja Grimiča [4]. Budući da je jezik prijevoda ovih djela prilično vremenski udaljen (1932. g. i 1971 g.), to je prouzrokovalo određene razlike u vezi s ukrajinskom jezičnom normom i sl., ali što se prevoditeljske vještine tiče, ona je povezana sa sadržajnim, leksičkim i frazeološkim aspektima prijevoda te se može izvrsno pratiti u obama istraženima tekstovima.

Kao pri prijevodu bilo kojega književnoga djela, tako i prilikom prevođenja bajki, na prvome se mjestu postavlja pitanje usklađenosti prijevoda s izvornikom. Sličnost slavenskih jezika na svim jezičnim razinama omogućuje, na prvi pogled, postizanje takve usklađenosti bez posebnih problema. No, pri detaljnijoj usporedbi izvornika i prijevoda otkriva se da prijevod nije u potpunosti vjeran izvorniku zbog subjektivnih prevoditeljskih postupaka ili pak prevoditelj koji put ne uspijeva sačuvati i prenijeti narodni kolorit, izražajne

⁵ Obratimo pozornost na neke likove iz bajki Ivane Brlić-Mažuranić. Na primjer, na Svarožića iz bajke “Kako je Potjeh tražio istinu”: Bog Svarog jedan je od poganskih bogova pretkršćanskoga panteona kijevskoga kneza Volodimira, zabilježen i u ukrajinskim ljetopisima [13: 141–147].

⁶ Pojam Striborove šume i danas je popularan u ukrajinskoj književnosti. Na primjer, nedavno je na natjecanju dječjih narodnih kazališta prvo mjesto osvojila dječja skupina iz Ternopoljske oblasti koja je predstavila junačku bajku Volodimira Sidaka i Mihajla Šurupova “Šuma Striborova” u kojoj je prikazana borba Ukrajinaca protiv mongolsko-tatarskih osvajača. Autori te bajke prije svega stavljaju naglasak na domoljublje, poštovanje prema roditeljima, vjernost, krepost, nepokornost osvajačima, požrtvovnu ljubav prema domovini [2].

moгуćnosti i bogatstvo jezika bajki koji, po mišljenju slavenskih jezikoslovaca, folklorista i proučavatelja književnosti, zasluųuje posebnu pozornost.⁷

U istraųenome tekstu prijevoda Vasilja Vojtanivskoga najprije ćemo se posvetiti prijevodu poćetka priće "Šuma Striborova": "Даниним давно був собі зачарований ліс. Називали його лісом Стрибора [...]" – "Davno, vrlo davno postojala je zaćarana šuma. Nazivali su je šumom Striborovom [...]". Usporedimo li tekst izvornika: "Zašao je neki momak u šumu Striborovu, a nije znao da je ono šuma zaćarana i da se u njoj svakojaka ćuda zbiavaju", uoćavamo da se potpuno razlikuje od prethodno navedenoga teksta prijevoda [9: 61, 3: 2). U daljnjim dvama odjeljcima priće nailazimo na djelomićne podudarnosti izvornoga teksta s prijevodom, s time što su postojeće podudarnosti uglavnom u prenošenju sadržaja teksta izvornika, ali one nisu dosljedan prijevod autorova teksta. Tri prva odjeljka izvornika i prijevoda potpuno se strukturno razlikuju; pratimo razlike u rasporedu graće u dvama tekstovima. Iako se postavlja pitanje je li stoga analizirani tekst adaptacija, a ne prijevod, rijeć je tek o nešto radikalnijim prevoditeljskim postupcima. Moųe se pretpostaviti da je navedenim poćetnim rećenicama, svojstvenim preteųito narodnim ukrajinskim bajkama, prevoditelj Vasilj Vojtanivski htio uskladiti poćetni tekst svojega prijevoda s tradicionalnim poćetkom ukrajinskih bajki i tako što prije uputiti maloga ukrajinskoga ćitatelja u ćaroban, bajkovit svijet. Stoga se prevoditelj priklonio tehnici odomaćivanja teksta u svrhu pribliųavanja djećjemu ćitatelju u ciljnoj kulturi, što je ćesto slućaj u prijevodima djećje knjiųevnosti (usp. R. Oittinen [11]). Ovdje se odomaćivanje realizira na razini forme djela, uzima se u obzir oćekivanje djeteta ćitatelja s obzirom na žanr bajke. Valja naglasiti da je bajka bila prevedena upravo za djećji ćasopis *Djećji svijet*.

Naravno da u analiziranome izvorniku i prijevodu dviju bajki kod dvojice prevoditelja prevladavaju potpune i djelomićne podudarnosti. Među onima koje bismo mogli oznaćiti kao ekvivalencije na planu sadržaja, nalaze se i slućajevi gdje u prijevodu imamo odrećenu gramatićku transformaciju, na primjer:

- lјuti mraz – мороз тріщав [9: 100, 4: 7], zamjena pridjeva glagolom;
 - dalo se na ćudo – здивувалися [9: 101, 4: 9], zamjena sintagme glagolom;
 - ne zna kuda da se djene – розгубилася [9: 98, 4: 6], zamjena sintagme glagolom;
 - al dobra ne nosi – на добро не був багатий [9: 104, 4: 13], zamjena glagola pridjevom;
 - sastali se – збіглися до гурту [9: 113, 4: 31], zamjena glagola sintagmom;
 - razgovore vodio – гомонів [9: 109, 4: 22], zamjena sintagme glagolom;
 - kako krilo golubova – немов крило голубине [9: 114, 4: 31], zamjena imenice u množini posvojnim pridjevom;
 - bijeli se grad – білий замок [9: 106, 4: 14], zamjena glagola pridjevom;
- ali i primjere bez takve transformacije:

- u bake od radosti srce zaigralo – у бабусі з радощів серце заграло [9: 100, 4: 8].

Kao slućajeve potpune podudarnosti moųemo navesti i primjere gdje se u prijevodu, kao i u izvorniku, upotrebljavaju deminutivni sufiksi:

⁷ Na primjer, po mišljenju slovaćkih jezikoslovaca, jezik bajki, posebice autorskih, predstavlja jedan od najrazvijenijih oblika slovaćke proze [12]. Bajci su svojstvene osobite izraųajne moųćnosti koje ne moųemo usporediti ni s kojim drugim tipom knjiųevnog stvaralaštva [10: 15–16].

- javorić – явірєць [9: 97, 4: 4];
- ćerica-vedrica – шапчина-цеберчина [9: 97, 4: 3];
- šbarica – шапчина [9: 116, 4: 34];
- motčić – хлоп’ятко [9: 111, 4: 26];
- požice – ніженьки [9: 111, 4: 26];
- добряга – dobrčina [9: 61, 3: 4];
- рукавець – rukavčić (9: 64, 3: 6).

Međutim, ponegdje prevoditelji smatraju neophodnim, uzimajući u obzir kontekst, upotrijebiti deminutivni sufiks i kada njega u izvorniku nema, posebice u sljedećim slučajevima:

- ruke – ручєнята [9: 105, 4: 13]
- starac – дідок [9: 97, 4: 4];
- snaha – невісточка [9: 62, 3: 4].

Takvi su sufiksi karakteristični za jezik ukrajinskih bajki, a nalazimo ih i u bajkama drugih slavenskih naroda.⁸

U bajkama nisu rijetkost imena junaka koja točno označavaju i njihov karakter, vanjski izgled ili zanimanje. Njihovo prevođenje mora biti usklađeno; na primjer, u bajkama I. Brlić-Mažuranić i njihovu prijevodu na ukrajinski jezik nailazimo na sljedeće paralele kada su u pitanju imena likova u izvorniku i njihovi prijevodi:

- djed Neumijka – дід Невмивака [9: 97, 4: 3];
- Vlasić – Волосожер [9: 103, 4: 38];
- Malik – Малюшко [9: 64, 3: 11]

koji put i s potpuno drukčijim semantičkim značenjem ukrajinske paralele:

- lutojnica Toporko – деревинець Топорко [9: 97, 4: 1]

koja ipak u potpunosti odgovara ukrajinskomu čitatelju, s obzirom na to da se Toporko rodio iz malenoga graba itd.

Pri uspoređivanju izvornika i prijevoda uočavamo i određena izostavljanja u prijevodu. Neka od njih ne mijenjaju informaciju semantički, npr. [9: 119, 4: 38]: *čulo se nadaleko klicanje*, sabralo se puka i naroda, dotegli sprave i naprave – зібралося люду хмарою, притягли начиння та знаряддя всякого.⁹ Dio je izvorne rečenice “čulo se nadaleko klicanje” ispušten u prijevodu [9: 101, 4: 9–10], prevedena rečenica počinje od riječi “зібралося люду хмарою, притягли начиння та знаряддя всякого”, pa se može pretpostaviti da je, po mišljenju prevoditelja, čitatelju jasno da se ide o razbijanju zida, informacija o čemu slijedi dalje: “зібралося люду хмарою, притягли начиння та знаряддя всякого й *почали*

⁸ Slični su sufiksi karakteristični ne samo za jezik ukrajinskih bajki, već i za ukrajinski jezik uopće te imaju u njemu širu uporabu nego u hrvatskome. Ovaj prevoditeljski postupak smatramo opravdanim i iz pragmatičkih razloga u svezi s time što je tekst namijenjen mlađemu čitatelju.

⁹ U ulomku se navedenog teksta “sabralo se puka i naroda, dotegli sprave i naprave [...]” – “зібралося люду хмарою, притягли начиння та знаряддя всякого [...]” ide o funkcionalnoj zamjeni. Inače je riječ o varijanti etimološke figure u kojoj se ponavljaju sinonimi radi isticanja kvantitativne dimenzije i postizanja jače ekspresije teksta i njezova približavanja narodnim bajkama. Smatramo da je prijevod ovoga dijela izraza uspješan jer je u njemu iskorištena ista etimološka figura.

жупанові мури й каміння, що замок затуляли на порох стирати" [9: 10] (istaknula Lj. V.) U izvorniku je to, međutim, i eksplicitno potvrđeno.

Druga pak izostavljanja dovode do gubitka smisla informacije [9: 104, 4: 12–13]:

– *dok se sunce triput povrati*, župančići će osu uz koljeno sjediti, oni će stol njegov kriti, a domalo će mu i na zboru savjetovati – жупаненки з батьком коліно до коліна сидітимуть, вони будуть окрасою його столу, а незабаром і на раді почнуть йому радити.

Promjena/gubitak smisla sastoji se u sljedećem: u izvorniku je naznačeno da će se događaji odvijati u skoroj budućnosti, točnije za tri dana, dok to iz prijevoda nije razvidno. Slično je i u sljedećem primjeru u kojem se u prijevodu gubi pravi smisao izraza iz izvornika jer "dveri" u ukrajinskom jeziku ne znače gradska vrata, nego jednostavno – 'vrata' [9: 104, 4: 13]:

– *udario gradskim vratima* da su sve zidine zadrhtale – хряпнув він дверима, аж мури здригнулися.

Posljednji primjer ujedno je, po našem mišljenju, i propust, tj. netočan je prijevod koji može spriječiti točno razumijevanje informacije.

U nesklad između izvornika i prijevoda ubrajamo, kao zasebne slučajeve, dodavanja koja ili ne mijenjaju smisao informacija, npr. "sutradan zora lijepi dan izvela" – "збігла ніч і світанок привів за собою чудовий день" [9: 102, 4: 11], ili pojačavaju ono što se želi reći, odnosno pridonose točnijemu odražavanju teksta izvornika te su, primjerice, kao u ovome slučaju, opravdana: "tanašni grabić" – "тоненький **цурпалок** з грабка" [9: 100, 4: 7]. Usporedna analiza teksta izvornika i teksta prijevoda otkriva činjenicu da količina izostavljanja u znatnoj mjeri nadilazi količinu dodavanja. Izostavljene su tako cijele rečenice, kao i posljednja četvrtina sedmoga poglavlja bajke "Lutonjica Toporko i devet župančića". S obzirom na to izvornik te bajke opsegom nadmašuje prijevod. Kao što smo već spomenuli, moguće je postaviti i pitanje je li ovdje zapravo riječ o adaptaciji, a ne o prijevodu, s obzirom na opisane promjene. Međutim, kako su one vjerojatno uvedene radi prilagođavanja djela mlađemu ukrajinskomu čitatelju, razmatramo navedeni tekst ipak kao prijevod, a promjene kao rezultat prevoditeljevih strategija.

Pri istraživanju leksičkih osobitosti prijevoda bajki uočili smo zanimljive činjenice u vezi s prevođenjem oslovljavanja. To su svojevrsni elementi etikete u govoru i nositelji nacionalnoga kolorita, što je uočljivo, na primjer, pri uspoređivanju izvornika bajki Ivane Brlić-Mažuranić, gdje se pri oslovljavanju upotrebljava drugo lice jednine, s ukrajinskim prijevodom, u kojem nalazimo dosljednu zamjenu tih oblika drugim licem množine. Naime, u ukrajinskome jeziku takav oblik uljudna obraćanja ima širu upotrebu nego u hrvatskome, i rabi se za obraćanje roditeljima, što je i u hrvatskome nekad bio slučaj. U sljedećem se primjeru župančići obraćaju svojemu ocu: "A kakvu nagradu питаš kepčiću! [...] Da nam ono oknašce u zidu *ostaviš*" – "Якої ж ти нагороди хотів би? [...] Щоб ви нам оце віконце в мурі *залишили*" [9: 118, 4: 38] (istaknula: Lj. V.). Zanimljiva su i emocionalno obojena obraćanja koja se prevode funkcionalnim ekvivalentima ili analognim izrazima: "lane materino" – "козенятко моє" ("kozliču moj") [9: 118, 4: 38].

U knjizi *Priče iz davnine* ima pojmova i leksika s nacionalno-kulturnom sastavnicom, iako ona nije preopterećena takvim pojmovima. Tu ima određenih pojmova povezanih s načinom života Hrvata, za koje prevoditelji traže bliske ukrajinske varijante. Ponegdje se

etnografski teksti izvornika i teksti prijevoda zadržavaju i objašnjavaju u opaskama prevoditelja: “opanci skoro-hodi” – “опанки скороходи” [9, 4] (na više mjesta); u drugim pak slučajevima leksemi, koji u Hrvata predstavljaju nazive određenih povijesnih činjenica, ali su nerazumljivi prosječnomu ukrajinskomu čitatelju, zamjenjuju se ukrajinskim: “županija” – “край”, “kmet” – “селянин” [9, 4] (na više mjesta).

Prevoditelj u onim slučajevima kada određene stvari i pojmovi ne postoje u jeziku primatelja postupa na prikladan način, zamjenjujući ih pojmovima koji postoje u ukrajinskom jeziku:

- opanci – ходачки [9: 64, 3: 11]
- kolo – танець [9: 64, 3: 10]
- kolač – ласощі [9: 64, 3: 11].

U svim tim slučajevima suodnos je sljedeći: hiperonim u jeziku prijevoda – hiponim u jeziku originala, “opanci” kao vrsta obuće, “ходачки” kao bilo koja obuća, “kolo” – vrsta plesa, “танець” – bilo koji ples, “kolač” – vrsta slatkiša, “ласощі” – bilo koji slatkiš. Može se pretpostaviti da je autor u nekim slučajevima žrtvovao preciznost i iskoristio pristup: hiperonim u jeziku prijevoda – hiponim u jeziku izvornika da izbjegne poteškoće s objašnjavanjem pojava i stvari koje su osobite za Hrvate, a Ukrajinci ih uopće nemaju (npr. “kolo” je tipičan hrvatski ples.)

Za prijevode bajki Ivane Brlić-Mažuranić na ukrajinski karakterističan je velik broj promjena. Tim promjenama dodajemo i slučajeve kada između riječi (sintagmi) izvornika i njihova prijevoda nema podudarnosti u značenju: “jablan” u prijevodu “яблуня” (a ne “тополя” – ‘topola’)¹⁰; “lasica”, tj. “ласка”, životinja poznata ukrajinskim čitateljima, prevedena je kao “лисиця” – ‘lisica’¹¹; a oslovljavanje “nevoljo stara” prevedeno je kao “старе ледащо” umjesto kao “нещасний старий”; “galeb” je preveden kao “каня”, ptica iz porodice jastrebova [9: 62, 3: 10], “kožusi”, u prijevodu postaju “киптари” koji predstavljaju posebnu vrstu krznene odjeće kod Hucula¹² [9: 64, 3: 11] itd. Po našem mišljenju, takva odstupanja prijevoda od izvornika nisu opravdana, ona mijenjaju smisao pojedinih izraza i u određenome smislu čak osiromašuju estetsku vrijednost teksta, premda u suštini ne zadiru u sam sadržaj bajke. To se može reći i za prijevod fragmenta “a dvorski sjekiru pod pazuhu, ključeve od grada u ćemer” – “управитель із сокирою під пахвою, а ключами в руках” [9: 106, 4: 14]: “в руках” (‘u rukama’) nije “za rojasom”; ni za izraz “nesrećo stara” – “стара опирице” [9: 65, 3: 12] nije nađen odgovarajući prijevod jer “опириця” nije ‘nesreća’, nego ‘vještica’), kao ni za riječ “kvasac” – “борщ” jer “борщ” je vrsta guste juhe, ‘čorba’) [9: 62, 3: 10]. Međutim, ima i primjera kada takve izmjene predstavljaju uspješnu intervenciju prevoditelja u izvorni tekst. Posebice, na primjer, u

¹⁰ Vjerojatno bismo ovaj slučaj zamjene riječi “jablan” – “яблуня” mogli svrstati u slučaj lažnih prijatelja prevoditelja, budući da je lik jablana (ukr. тополя) dosta čest u ukrajinskom folkloru. Polazeći od toga da je prevoditelj Vasilj Vojtanivskij dugo vrijeme boravio u Hrvatskoj (slijedi iz njegova kratkog životopisa, str.3) te je sigurno dobro znao hrvatski jezik, ipak nam se čini da je autor prijevoda bio svjestan ove svoje zamjene.

¹¹ Moglo bi se pretpostaviti da je riječ o lažnim prijateljima. Ipak, smatramo da je prevoditelj te promjene učinio svjesno. Recimo, lik lisice jako je čest u ukrajinskim narodnim i autorskim bajkama, a za razliku od njega lik lasice – nije.

¹² Huculi su predstavnici jedne od etničkih grupa ukrajinskoga naroda koji žive u Karpatima (u Ivano-Frankivskoj, Černiveckoj i Zakarpatskoj oblasti).

rečenici "čini im se, srce oživjelo" – "здається їм, немов і серцем помолодшали" [9: 100; 4: 7], zamjena sintagme "srce oživjelo" sintagmom "серцем помолодшали" ('srcem su se pomladili') u potpunosti je opravdana s obzirom na to da odgovara ukrajinskomu jeziku. Slično vrijedi i za primjere kao što je sljedeći: "rumenih i jedrih ko rumene jabuke" – "рум'яні дебелі, немов яблука червонобокі" [9: 100, 4: 7], gdje Ivana Brlić-Mažuranić dvaput upotrebljava pridjev "rumeni", a u prijevodu je on uspješno zamijenjen odredbom "червонобокі" ('koji ima crvene bočne strane'; riječ izrazito ukrajinskoga kolorita).

Još je jedna važna činjenica prevoditeljeva načela njegov pristup prevođenju ustaljenih i formalnih izraza koji su oduvijek, kao nositelji kulturnoga iskustva određene zajednice, važno sredstvo estetskoga utjecaja na čitatelje. Zato frazeme obično smatraju problematičnim područjem prijevoda, a situacija se osobito komplicira kada realistična frazeologija supostoji u djelu s nerealističnom, koja se nalazi u bajkovitoj stvarnosti. Upravo takva situacija povezana je s prijevodima bajki Ivane Brlić-Mažuranić. U vezi s tim da su ustaljeni izrazi kojima se često koristi autorica povezani i s igrom riječi, u prijevodu čak i svima poznatih izraza prevoditelji su se koristili različitim postupcima. Česta neusklađenost izvornika i prijevoda očituje se upravo u ustaljenim i formalnim izrazima. Pri uspoređivanju tekstova uočava se nekoliko mogućnosti prevođenja takvih izraza. To mogu biti zamjene izraza iz teksta izvornika odgovarajućim izrazima karakterističnima za ukrajinski jezik:

- poštena ti brada – нехай тобі добре ведеться (neka ti bude dobro) [9: 105, 4: 14];
- teška briga, silna županija – великий край – великий клопіт (velika zemlja – puno brige) [9: 108, 4: 22];
- mnogo briga i velika županija – мати багато клопоту (imati mnogo brige) [9: 108, 4: 22];
- dalo se baki na čudo – дивується бабуся (čudi se bakica) [9: 63, 3: 8];
- sve samo mužići od jedva po lakta – малесенькі людиці (sićušni čovječuljci, kepci) [9: 63, 3: 8];

ili osobite govorne formule i klišeji za bajke, koje rabi prevoditelj:

- rasti i bujati – рости виростати (rasti narasti) [9: 102, 4: 10];
- čudom se čude – дивом дивувалися (zadivili su se čudom) [9: 102, 4: 10].

Opisujući slike bajkovitoga svijeta Ivane Brlić-Mažuranić, prevoditelji se koriste ustaljenim ukrajinskim izrazima, ostvaruju modifikaciju frazeologizama, čime stvaraju neočekivane slučajne varijante koje još više povećavaju razinu ekspresije ili ponekad uvode svoje autorske ekvivalente. Tako nailazimo na uporabu tipova ukrajinskih ekvivalenata za prenošenje ustaljenih i formalnih izraza karakterističnih za bajke:

- srsi prodoše starca – старому мороз пішов поза шкірою (*bukv.* osjetio je mraz po koži¹³) [9: 104, 4: 13];
- komu žao, komu drago – кому радість, кому горе (jednome radost, drugome tuga) [9: 105, 4: 14], pri leksičkoj konverziji i gramatičkoj transformaciji: prilog – glagol i jednakoj stilskoj obojenosti;
- kao slijepac kad mu mrenu skineš – немов сліпець, що йому полуду з очей знято (kao slijepac kojemu su skinuli mrenu s očiju) [9: 119, 4: 38].

¹³ Prevoditelj je ovdje iskoristio ustaljeni ukrajinski izraz koji je točan ekvivalent hrvatskog "srsi prodoše starca".

Pronađen je i primjer za bliži slikoviti ekvivalent:

– prebaci se u zraku, te što bi okom trepnuo – перекинувся в повітрі, не встиг нікто оком змигнути (prebacio se u zraku, nitko nije stigao trepnuti okom) [9: 117, 4: 35].

Može se pronaći i dalji slikoviti ekvivalent, odnosno primjer kada prevoditelj rabi slikoviti ekvivalent za prenošenje običnoga teksta:

– što je ovo ovako u noći – що це за *диво твориться* ноці (čudo se zbiva u noći) [9: 63, 3: 4] (istaknula Lj. V.);

– A onda ode, kukajući iz kuće sinove – й *обливаючися рясними сльозами* вийшла з синові хати (roneći gorke suze, izašla je iz sinove kuće) [9: 66, 3: 14] (istaknula Lj. V.).

Ima i zanimljivih autorskih rješenja frazeološke naravi kada za određene pojmove nedostaje cjelovitih izraza u ukrajinskome jeziku: “zalio se olovom” – “наче олива ковт-нув” itd. A ponegdje običan izraz prevoditelj prevodi formalnim izrazom:

– i gle! – i *диво дивне!* (čudo božje !) [9: 107, 4: 16] (istaknula Lj. V.);

– mjesecina po cijelomu svijetu – місячне сяйво *цілий світ залило* (mjesecina je cijeli svijet poplavila) [9: 107, 4: 18] (istaknula Lj. V.);

– zanjiše se čitava šuma, provali se zemlja, *propade u zemlju ogromni dub sa dvorima i sa selom* srebrom ograđenim [...] – захитався ліс, розступилася земля й *проковтнула величезний дуб з золотими палатами й селом*, срібним плотом огороженим [...] [9: 68, 3: 20] (istaknula Lj. V.) (zanjiše se šuma, rastori se zemlja i proguta ogromni hrast sa zlatnim dvorima i sa selom, srebrom ogradom ograđenim).

Završne napomene. Završavajući članak o ukrajinskim prijevodima *Priča iz davnine* Ivane Brlić- Mažuranić Vasilja Vojtanivskoga i Vilja Grimiča, moramo konstatirati da u tekstovima prijevoda dolaze do izražaja konkretni postupci za postizanje potpune sadržajne reprodukcije i usklađenosti u funkcionalnome smislu, s odgovornošću za savjestan, najvažniji cilj prijevoda, tj. vjerno prenošenje informacija. Jedan je od razloga visokoga stupnja podudarnosti prijevoda bajki Ivane Brlić- Mažuranić na ukrajinski jezik s izvornikom upravo velik postotak potpunih i djelomičnih podudarnosti prevoditeljskih rješenja s izvornim tekstom, u osnovi kojih je nesumnjivo jezična bliskost dvaju jezika. Sačuvavši opću ekvivalentnost izvornika, svaki je prevoditelj pokušavao primijeniti stvaralački arsenal jezičnih sredstava koja postoje u ukrajinskome jeziku. Majstorstvo prevoditelja očituje se pak u umijeću porabe raznovrsnih jezičnih transformacija gdje to zahtijevaju norme ukrajinskoga jezika. Izostavljanja i dodavanja dijelova teksta, zamjena riječi i sintagmi omogućuju prevoditelju unošenje određenih izmjena u autoričin izvorni tekst kako bi se djelo prilagodilo izražajnim mogućnostima ciljnoga jezika i prilagodilo ukrajinskoj dječjoj publici. Takve intervencije, međutim, nisu uvijek opravdane i uspješne. Pri prijevodu ustaljenih i formalnih izraza prevoditelji upotrebljavaju ekvivalentne izraze, leksičke jedinice za pojašnjenje sadržaja, koristeći se u posebnim slučajevima uspješnim autorskim rješenjima frazeološkoga tipa.

Literatura

1. *Аристов Н. Б.* Основы перевода / Н. Б. Аристов. – Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1959. – 261 с.
2. *Бобрівець М.* “Стриборів ліс” здобув перемогу / М. Бобрівець // Вільне життя. 6. Тернопіль, 2016. Режим доступу : <http://vilne.org.ua/2016/06/%D1%81%D1%82%D1%80>

- D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2-%D0%BB%D1%96%D1%81-%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%83%D0%B2-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%83/). Дата звернення : 24. 05.2018.
3. *Брлич-Мажуранич І.* "Стриборів ліс" : [оповідання] / І. Брлич-Мажуранич ; перекл. В. Войтанівський // Світ дитини. – Львів, 1932. – Ч. 10, 11. – С. 1–21.
 4. *Брлич-Мажуранич І.* Деревинець Топорко і дев'ятеро жупанчат / І. Брлич-Мажуранич ; перекл. В. Гримич. – Київ : Веселка, 1978. – 28 с.
 5. *Васева І.* Стилистика на превода / І. Васева. – София : Наука и искусство, 1989. – 327 с.
 6. *Задорнова В. Я.* Восприятие и интерпретация художественного текста / В. Я. Задорнова. – Москва : Высшая школа, 2006. – 152 с.
 7. Світ дитини – Вікіпедія. Режим доступу : uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8. Дата звернення : 24. 05.2018.
 8. *Bošković-Stulli M.* "Priče iz davnine" i usmena književnost / M. Bošković-Stulli // Zbornik radova Ivana Brlić-Mažuranić. – Zagreb : Mladost, 1970. – S. 163–180.
 9. *Brlić-Mažuranić I.* Priče iz davnine. Čudnovate zgrade Šegrt Hlapića / M. Bošković-Stulli. – Vinkovci : Riječ, 1997. – 218 s.
 10. *Čubelić T.* O jeziku narodnih pripovijedaka / T. Čubelić // Narodne pripovijetke. Peto izdanje (Prošireno i dopunjeno te kritički sredeno). Usmena narodna književnost. – Zagreb : Vlastita naklada, 1970. – Kn. 4. – 312 s.
 11. *Oittinen R.* Translating for Children / R. Oittinen. – New York : Garland Publishing, 2001. – 205 p.
 12. *Popovič A.* Poetika umeleckého prekladu / A. Popovič. – Bratislava : Smena, 1971. – 166 s.
 13. *Vasiljeva Lj.* Svjetonazor Ukrajinaca i mitologija : Prisjećanje na bogove Dažboga i Svaroga u Kijevskoj Rusiji u ljetopisima i crkvenim poukama." / Lj. Vasiljeva // Zlatni danci 8. Zbornik radova. Osijek : Filozofski fakultet, 2007. – S. 141–147.

References

1. *Aristov N. B.* Osnovy perevoda / N. B. Aristov. – Moskva : Izdatel'stvo literatury na inostrannykh jazykah, 1959. – 261 s.
2. *Bobrivec' M.* "Stryboriv lis" zdobuv peremohu / M. Bobrivec' // Vil'ne zhyttya 6. Ternopil'. Rezhym dostupu:
3. *Brlić-Mažuranić I.* "Stryboriv lis" : [opovidann'a] / I. Brlić-Mažuranić ; perekl. V. Voytaniv-s'kyi // Svit dytyny. – Ch.10, 11. – L'viv, 1932. – S. 1–21.
4. *Brlić-Mažuranić I.* Derevyneč' Toporko I dev'yatero zhupanchat / I. Brlić-Mažuranić ; perekl. V. Grimich. – Kyiv : Veselka, 1978. – 28 s.
5. *Vaseva I.* Stilistika na prevoda / I. Vaseva. – Sofiya : Nauka i izkustvo, 1989. – 327 s.
6. *Zadornova V. J.* Vospriyatije i interpretacija hudozhestvennogo teksta / V. J. Zadornova. – Moskva : Vysshaya shkola, 2006. – 152 s.
7. Svit dytyny – Vikipeidiya. Rezhym dostupu: uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8. Data zvernennya: 24. 05.2018.
8. *Bošković-Stulli M.* "Priče iz davnine" i usmena književnost / M. Bošković-Stulli // Zbornik radova Ivana Brlić-Mažuranić. – Zagreb : Mladost, 1970. – S. 163–180.
9. *Brlić-Mažuranić I.* Priče iz davnine. Čudnovate zgrade Šegrt Hlapića / I. Brlić-Mažuranić. – Vinkovci : Riječ, 1997. – 218 s.

10. Čubelić T. O jeziku narodnih pripovijedaka / T. Čubelić // Narodne pripovijetke. Peto izdanje (Prošireno i dopunjeno te kritički sredeno). Usmena narodna književnost. – Zagreb : Vlastita naklada, 1970. – Kn. 4. – 312 s.
11. Oittinen R. Translating for Children. / R. Oittinen. – New York : Garland Publishing, 2001. – 205 p.
12. Popovič A. Poetika umeleckého prekladu / A. Popovič. – Bratislava : Smena, 1971. – 166 s.
13. Vasiljeva Lj. Svjetonazor Ukrajinaca i mitologija: Prisjećanje na bogove Dažboga i Svaroga u Kijevskoj Rusiji u ljetopisima i crkvenim poukama / Lj. Vasiljeva // Zlatni danci 8. Zbornik radova. Osijek : Filozofski fakultet, 2007. – S. 141–147.

*Стаття: надійшла до редакції 23.07.2018
прийнята до друку 20.08.2018*

**LEXICAL AND PHRASEOLOGICAL PECULIARITIES
OF UKRAINIAN TRANSLATIONS OF TALES OF LONG AGO
BY IVANA BRLIĆ-MAŽURANIĆ**

Liudmyla Vasylieva

*Lviv Ivan Franko National University,
Department of Slavonic Languages,
1 Universytetska St., room 324, 79000 Lviv, Ukraine,
tel.: (032) 239 47 70, e-mail: milav2000@yahoo.com*

The paper discusses the linguistic peculiarities of the translations by Vasily Voytanivskiy and Vily Grymych into the Ukrainian language of “Tales of Long Ago” of Ivana Brlić-Mažuranić. Vily Grymych is a prominent Ukrainian translator. In 2015, he celebrated his 90th birthday. In addition to Ukrainian, the works of Ivana Brlić-Mažuranić have been translated into 40 other languages, not just her fairy tales, but poems, drama and prose works, deeply penetrating in their content, character and secrets of poetic culture and art. The translation of Tales of Long Ago was published in 1971, and later, as a separate publication, the publishing house for children in Kiev published “Toporko the Wanderer and the Nine Princes” (1978). Translations of “Stribor’s Forest” (“Šuma Striborova” – “Stryboriv lis”) of Vasily Voytanivskiy was published in 1932. g. in West Ukraine in the journal “Children’s World” (“Svit dytyny”). Literary scholars have shown long-standing interest in these fairy tales; furthermore, their closeness to Slavic folklore traditions have attracted many Ukrainian translators. The familiarity of literary treatment, the characters, narrative, elements of oral storytelling, the similarities between the characters from Ukrainian and Croatian fairy tales, as well as the two languages, enabled Vily Grymych to use a large number of matching translation solutions from the original text of the famous works of Ivana Brlić-Mažuranić. The translator’s mastery is especially evident in the linguistic transformations dictated by the norms of the Ukrainian language. Deleting and adding text, replacing words and syntax allows the translator to make certain changes to the author’s original text to match the work with the expressive capabilities of the target language and adapt it to the Ukrainian children’s audience. Such interventions, however, are not always justified and successful. In translation of the established and formal expressions, translators use equivalent expressions, lexical units for the clarification of content, using, in special cases, successful authoring solutions of the phraseological type.

Key words: Ivana Brlić-Mažuranić, Vily Grymych, Vasily Voytanivskiy, identical translation solutions, transformations.